

KEMİNE TİPİNE BAĞLI FİKRALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME A Study on the Humours of the Kemine Type

Boray İDEM*

ÖZET

On dokuzuncu yüzyıl Türkmen edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Memmedveli Kemine, sadece şiir yazmamış, içinde yaşadığı Türkmen toplumunun aksayan yönlerini de satirik bir yaklaşımla ele almıştır. Yaşadığı dönemdeki siyasi yapıyı, adalet sistemini ve halkın dini duygularını sömüren müftü ve kadı gibi din adamlarını ustalıkla eleştiren Kemine, hünerini hem şiirlerinde hem de şorta sözlerinde göstermiş; buna ek olarak, başka mizah tiplerine bağlı olan bazı fıkraların adına bağlanmasıyla mizahi bir tip haline de gelmiştir. Dört bölümden oluşan makalemizin birinci bölümünde Memmedveli Kemine'nin hayatı hakkında kısa bilgi verilmiş, ikinci bölümde şorta söz ve yomak kavramları tanıtarak Kemine'nin şorta sözlerinin bir sınıflandırması yapılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Kemine ve Nasrettin Hoca adına bağlı fıkralar arasındaki benzerlikler -veya ortaklıklar- tespit edilmiş, dördüncü ve son bölümde de Kemine'nin şorta sözleri mizah teorilerine göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Mizah, Fıkra, Tip, Kemine

ABSTRACT

Memmedveli Kemine, one of the leading figures of Turkmen literature in 19th century, not only interested in poetry but also satirically discussed social affairs of the Turkman society. Kemine, skillfully criticizing clerics such as mufti and qadi of whom exploiting religious beliefs, political conditions and justice system of his society was good at both in poetry and sorta fairytales. In addition, he had become a humorous character due to recalling other types of humours with his name. Our study consists of four chapters. In first chapter, we mentioned about the life of Memmedveli Kemine. In second chapter, by explaining the concepts of sorta fairytales and yomak, we made a classification of Kemine's sorta fairytales. In the third part, we identified the common characteristics –or analogies–

* Dr., Edebiyat Öğretmeni, İzmir.

between the humours of Kemine and Nasreddin Hodja. Finally, we investigated the sorta fairytales of Kemine in terms of humour theories.

Keywords: *Turkmen, Humour, Joke, Type, Kemine*

I. Kemine Hakkında Kısa Bilgi

On dokuzuncu yüzyıl Türkmen klasik edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Memmedveli Kemine, 1770 – 1840 yılları arasında yaşamıştır. Teke Türkmenlerinin Togatmış boyunun Toklular koluna mensup olan Kemine, imkânsızlıklar sebebiyle istediği düzeyde eğitim alamamış, buna rağmen yaşadığı bölgenin kültür merkezlerini diyar diyar dolaşmış; görerek ve sohbetlere iştirak ederek kendi kendini yetiştirmeye çalışmış ve bunu başarmıştır. Kemine, akademik düzeyde doğu edebiyatına vâkıf olmamasına karşın bu sahanın edebiyatı hakkında önemli malûmatlara sahiptir. Onun Arap ve Fars dillerinde eğitim veren edebi mekteplerden habersiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Kemine'nin Türk edebiyatının ehemmiyet arz eden şahsiyetlerinden başka Farsça eserler kaleme alan Firdevsî'den, Nizamî'den, Dehlevî'den, Sadî'den, Rumî'den, Hâfız'dan, Camii'den, Müşfikî'den etkilendiğini söylemek mümkündür. Türkmen şairi Kemine; ayrıca Yunus Emre, Burhanettin Sivashî, Lütfî, Nevaî, Fuzulî, Meşrep, Nesimî, Karacaoğlan gibi büyük şahsiyetlerin eserlerini bilmekte ve kendi sanat anlayışının oluşmasında bu şahsiyetlerin etkisi görünmektedir. ¹

Kemine, Türkmen klasik edebiyatının en büyük halifesi olan Mahtumkulu'nun öğrencisidir. Kemine, Mahtumkulu'nu söz sanatının, edebiyatın şeyhi olarak görmektedir. Kendisine bir mecliste “Nasıl yazmak gerekir?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Üstadımız Mahtumkulu şairlik meydanının tanelerini orağıyla topladı. Bize sadece hoşası (anız) kaldı” demiştir. ²

Kemine, şairlik meziyetinin yanında fıkralarıyla da tanınan bir şahsiyettir. Kıvrak zekası, hazır cevaplılığı ve nüktedanlığı onu diğer Türkmen şairlerinden farklı kılmaktadır. Türkmen şairi Kemine'nin eserleri kendi hayatı ve yaşadığı devrin sosyal görünümü ile yakından ilgilidir. Kemine'nin eserlerini şiirleri ve fıkraları (şortal sözler) olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Kemine'nin altmış civarında şiiri, iki yüz elli civarında da şortal sözleri mevcuttur. Ancak biz yetmiş yıllık bir hayat sürmüş zeki ve yaratıcı bir şairin yalnızca altmış civarında şiir yazdığını kabul etmek pek de mümkün görünmemektedir. Kemine'nin edebi yaratıcılığının bir diğer yönünü oluşturan şortal sözlerinin tamamının ona ait olduğunu söylemek doğru olmaz. Onun bazı şorta sözleri halk tarafından Kemine'ye mal edilmiştir. ³

¹ Kakacan Durduyew, **19. Asır Türkmen Edebiyatı**, Aşgabat 2001, s.57-89

² Fikret Türkmen - Gurbandurdı Geldiev, **Türkmen Şiiri Antolojisi**, Türksoy Yay., Ankara 1995, s.159.

³ Boray İdem, **Türkmen Şairi Kemine ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003, s.19.

Toplumun aksayan yönlerini satirik bir yaklaşımla ele alan, özellikle yaşadığı dönemdeki siyasi yapıyı, adalet sistemini ve din adamlarını eleştirmeyi büyük bir ustalıklı başaran Kemine, hünerini hem şiirlerinde hem de şorta sözlerinde göstererek mizahi bir tip olmuştur. Başkalarına ait fıkralarında Kemine adına bağlandığı ve onun adıyla anıldığı da bilinmektedir. Kendisine bağlanan fıkralar arasında Nasrettin Hoca adına kayıtlı olanlar da bulunmaktadır.⁴

Biz, bu çalışmamızda Türkmenistan'da fıkra yerine kullanılan şorta söz (fıkra) teriminin Türkiye Türkçesindeki karşılığını açıklamaya çalışarak Kemine'nin şorta sözleri ile Nasrettin Hoca fıkraları arasındaki ortaklıkları tespit etmeye, daha sonra Kemine'nin şorta sözlerini mizah teorilerine göre incelemeye çalışacağız.

II. Şorta Söz Kavramı ve Kemine'nin Şorta Sözleri

Türkmen şairi Kemine'nin şorta sözlerini incelerken, kaynak olarak Türkmen araştırmacı yazar A.Meredov'un, Kemine'nin şiirlerinin ve şorta sözlerinin yer aldığı kitabını⁵ kullandık. Bu kitapta Kemine'ye ait olan yüze yakın şorta söz bulunmaktadır. Makalemizin esasını bu kitapta yer alan şorta sözler oluşturmaktadır.

“Günümüz Türkmen edebiyatında ‘şorta söz’ terimi halen Türkmen folklorunun canlı ve zengin türlerinden birinin adı olarak kullanılmaktadır. ‘Şorta söz’ terimi, Türkmenler arasında ‘şorta kesmek, şatırdatıp almak’ anlamlarına yakın bir anlam ifade etmektedir. Kısa ve özlüdür. Toy ve düğünlerde, atışma şeklinde kullanılmaktadır. Şorta sözlerin büyük bir kısmı, Ependi (Nasrettin Hoca), Mirali-Soltan Söyyün, Kemine, Aldar Köse gibi belli tarihi şahsiyetlere bağlanmaktadır.”⁶

Şorta söz terimi Anadolu'daki “fıkra” ve “latife” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Türkmenler, tanınmış bir şahsiyetin özlü bir sözünü, nükteli cevabını, hoş bir tepkisini gerçek veya gerçeğe yakın ifade etmesini şorta söz terimi ile ifade etmektedir.⁷

Türkmen edebiyatı araştırmacıları şorta söz terimiyle ilgili olarak pek çok tanımlamalarda bulunmuşlardır. Örnek olarak; Aman Kekilov ve Meti Köseyev, şorta sözü şekil yönünden kısa; ancak anlattığı olayın aslının ne olduğu en sonunda anlaşılacak kısa hikâyedir, şeklinde tarif ederken⁸ Yakup Nasırlı, bir yazı veya bir paragrafın içinden alınan bir veya birkaç cümlelik küçük hikâyeyi şorta söz olarak kabul etmektedir.⁹

⁴ G. Geldiyev, **Türkmen Şahırcana Halk Dörediciliği**, Türkmen Devlet Neşriyat Gulligi, Aşgabat 2003, s.54.

⁵ A. Meredov, **Kemine'nin Doğulan Gününün 200 yıllık Yubileyine Bağışlayanlar, Memmed-veli Kemine, Eserler Yığındısı**, Aşgabat 1973.

⁶ Fikret Türkmen, “Türkmenistan'da Mizah Tipleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt.9, S. 2, s.191.

⁷ **Agm**, s.191.

⁸ A. Kekilov – M. Köseyev, **Yomaklar ve Değişmeler**, Aşgabat 1964, , s.174.

⁹ Yakup Nasırlı, **Şorta Sözler**, Aşgabat 1967, s.127.

Türkmenistan halk mizahında şorta sözün yanında “yomak” teriminden de kısaca bahsetmenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Türkmen halk edebiyatında var olan edebi türlerden biri olan yomak; şorta söz ya da anekdot terimlerinin karşılığıdır.¹⁰ Yomak” tabiri, Türkmen edebiyatında şaka ve latife kavramlarının karşılığı olarak kullanılır.¹¹ Yine Türkmen halk kültüründe “yomak”, bir şeyi başka bir şeye benzeterek söylenen sözler anlamında da kullanılmaktadır. Bu sözlerin ilk bölümü soru, ikinci bölümü ise cevap şeklinde olur.¹² Yomak tabiri ile ilgili bir çalışması bulunan İsa Özkan, yomak sözcüğünün sadece Türkmenler de değil diğer Türk boylarında da İslamiyet’ten çok önce var olan bir terim olduğunu ifade etmektedir.¹³

Şorta sözlerle ilgili yapılan tanımlarda görülen ortak özellikler, şorta sözlerin kısa, birkaç cümlelik hikâye şeklinde olmaları ve mizahi bir anlatım içermeleridir.

Kemine adına kayıtlı şorta sözleri, A. Meredov’un eserini¹⁴ esas alarak tasnif ettik. A. Meredov’un eserinde Kemine adına kayıtlı doksan beş şorta söz bulunmaktadır. A. Meredov, Kemine’ye ait olan şorta sözleri üç gruba ayırarak şöyle sınıflandırmıştır:

A. Kemine ve pirle ilgili şorta sözler: Bu bölümde Kemine’nin hocası olan Erali İşan (Molla) ile ilgili kırk üç şorta söz yer almaktadır. Meredov’un eserinde bulunan (birden başlayıp kırk üç de dâhil olmak üzere) şorta sözlerde Kemine, sürekli uyanık davranıp başkalarını kandıran piri Erali’yi zekice eleştirir.¹⁵

B. Kemine ve ailesiyle ilgili şorta sözler: Kemine ile ilgili şorta sözler içinde, onun karısıyla ilgili olanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu şorta sözler A. Meredov’un kitabında kırk dört ve elli üç numaralı şorta sözlerin olduğu kısımda yer almaktadır.¹⁶

C. Kemine ve çevresiyle ilgili şorta sözler: Bu bölümde Kemine’nin yaşadığı ortamdaki cansız varlıklar, soyut kavramlar şorta sözlerin konusunu oluşturur. A. Meredov’un kitabında elli dört ve doksan beş numaraları arasında yer alan şorta sözler bu gruba dâhil edilmiştir.¹⁷

Türkmen edebiyatında satirik yönüyle ön plana çıkan Kemine, şiirdeki hünerini şorta sözlerinde de göstermiş, devrinin aksayan yönlerini, zengin, fakir ayrımını, adâletsiz kadınları, dini istismar edip halkı kandıran pirlere, sofuları ve mollaları ustaca hicvetmiştir. “Kemine’nin şorta sözlerinde Erali İşan çoğu zaman ona eşlik eder. Onun şorta sözlerinde Erali

¹⁰ M. Gulberiyev - B. Çerkezov, **Yomaklar**, Mektep Kütüphanesi Maarif Yayınları, Aşkabat 1980, s.3.

¹¹ İsa Özkan, “Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi”, **Türk Dili**, S. 556, s.371.

¹² Fikret Türkmen, **agm**, s.191.

¹³ İsa Özkan, **agm**, s.368 – 378.

¹⁴ A. Meredov, **age**, s.302.

¹⁵ A. Meredov, **age**, s.168- 212.

¹⁶ A. Meredov, **age.**, s.213- 223.

¹⁷ A. Meredov, **age.**, s.224- 271.

İşan'dan başka sürekli onunla didişen “Molla Töre” adlı bir başka tip vardır. Molla Töre, meşhur Türkmen şairi Mollanepes'in de hocasıdır.”¹⁸

III. Nasrettin Hoca ve Kemine

Kemine'ye atfedilen fıkralar (şorta sözler) arasında, Anadolu sahasında Nasrettin Hoca adına kayıtlı olan fıkralar da mevcuttur. Nasrettin Hoca bütün Orta Asya Türk topluluklarında çeşitli adlarla tanınan ve sahiplenilen Türkmenler arasında da “Apandı” adıyla bilinen meşhur bir tiptir.

“Türkiye’de, Türkmenistan’da Apandı adıyla ifade edilen fıkralarla ilgili en önemli çalışmalar Feyzullah Rahmankulov’un¹⁹ “Türkmenistan’da Ependi Latifeleri adıyla yapılan doktora tezi ve Yusuf Azmun’un²⁰ kaleme kaleme aldığı “Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında” isimli kitaptır. Nasrettin Hoca ya da Türkmen edebiyatındaki ifadesiyle “Apandı” fıkraları günümüzde de anlatılmaya devam edilmektedir.”²¹

Yukarıda isimlerini saydığımız doksan beş fıkranın bir kısmı Nasrettin Hoca adına da kayıtlıdır. Mesela, Hoca'nın “Ye Kürküm Ye”²² adıyla bilinen meşhur fıkrası, Kemine adına kayıtlı şorta sözlerde “Aşını Aç Olana Ver”²³ adıyla yer almaktadır. Ancak, Kemine adına kayıtlı fıkranın sonunda, öğüt niteliğinde bir cümle bulunmaktadır. Bahsi geçen fıkraların metinleri şu şekildedir:

YE KÜRKÜM YE

Bir gün Hoca, düğün ziyafetine gider. Esvâp eski olduğundan Hoca'ya itibar etmezler. Hoca gizlice hemen evine gelüp kürkünü giyüp düğün evine gidince kapıdan karşılayıp tazim ve tekrim ile sofraya oturup, “Buyrun Hoca Efendi” derler. Hoca dahi kürkünün yenini tutup, “Buyrun kürküm der” Halk “Hoca neylersin?” dedikde, Hoca “zahir ikram kürkedir. Taamı dahi ol yesün.” demiş.²⁴

AŞINI AÇ OLANA VER

Bir gün Kemine, kendisini tanımayanların yaşadığı bir köye gitmiş. O köyde bir düğün varmış. Kemine, merak edip düğün yerine gitmiş. İyi görünümlü, güzel giyinmiş insanlar

¹⁸ Fikret Türkmen, **agm**, s.193.

¹⁹ Feyzullah Rahmankulov, **Türkmenistan’da Ependi Latifeleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Çalışması, İzmir 1998.

²⁰ Yusuf Azmun, **Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında**, Ankara 1966.

²¹ Fikret Türkmen, **agm**, s.192.

²² Fikret Türkmen, **Nasreddin Hoca Fıkralarının Şerhi, (Burhaniye Tercümesi)** Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s.63.

²³ A. Meredov, **age**, s.255–256.

²⁴ Fikret Türkmen, **age**, s.63.

düğün evinde yemek yiyip eğlenmekteymiş. Fakir fukaraya bakan, onlarla ilgilenen yokmuş. Kemine de fakir fukaranın arasında oturmaktaymış. Kendisine ilgi gösterilmemesinden son derece rahatsız olan Kemine, evine gitmiş ve hemen güzel bir cübbe giyip düğün yerine tekrar dönmüş. Kemine'nin üstündeki pırl pırl cübbeyi gören düğündeki misafirler ona aşırı derecede alâka gösterip onu düğün evinin en güzel köşesine oturtmuşlar ve Kemine'ye lezzetli yemekler ikram etmişler. Önündeki sofraya getirilen yemekler karşısında Kemine de yeni giymiş olduğu cübbesinin kenarını yemeğe bandırarak “ Ye cübbem ye!” demiş. Bunu görenler:

- Bu ne demek? Cübbe yemek mi yer, diye sormuşlar Kemine

- Biraz önce eski cübbemle geldiğimde kimse bana ikramda bulunmamıştı. Şimdi yeni cübbemle geldiğimde durum değişti. Yemeği bana değil, üstümdeki yeni cübbeye getirdiler. “ Aşını aç olana ver, kızını da aşığa.” der.²⁵

Nasrettin Hoca ile Kemine'nin fıkraları arasında birbirine konu ve şekil yönüyle benzeyen bir başka fıkra da Hoca'nın “İyi Ki İçinde Ben Yokmuşum” fıkrasıdır. Bu fıkra Kemine'nin şorta sözlerinde “İçinde Kendim de Vardım” şeklinde kayıtlıdır:

İYİ Kİ İÇİNDE BEN YOKMUŞUM

Hoca karısı ile gece misafirliğinden dönüyor...Bakmış, bahçede bir karaltı.Karısına:

- Hatun! Getir benim okumla yayımı... demiş. Karısı getirmiş, Hoca nişan alıp oku karaltıya atmış, karaltının çırpındığını görünce de:

- Vurdum keratayı! Gece vakti elalemin bahçesine girmek nasıl olurmuş? diye söyleyerek içeri girip yatmış. Sabahleyin bahçeye çıkınca ne görsün... Karısının bir gün önce yıkayıp ipe astığı cübbesi!.. Ortasında okun açtığı koca bir delik...Hoca, ellerini göğe kaldırıp dua etmiş:

- Verilmiş sadakam varmış! Ya cübbenin içinde ben bulunsaydım şimdi halim nice olurdu? demiş...²⁶

İÇİNDE KENDİM DE VARDIM

Kemine, akşam yemeğinden sonra cübbesini giyiniip evinden çıkar. Sohbet etmek üzere komşusuna gitmektedir. Komşunun eşiğine geldiğinde ayağı eşiğe takılan Kemine, gürlütle yere düşer. Fakat düştüğünü de belli etmemeye çalışır. Evin kapısından içeri giren Kemine etraftakilere selam verir. Evdekiler ona

- Kemine ağabey, eşikte düştünüz mü, diye sorarlar. Kemine

- Hayır düşmedim, cübbem yere düştü, der. Oturanlardan biri

²⁵ A. Meredov, *age*, s.255–256.

²⁶ Burhan Felek, *Nasrettin Hoca*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1983, s.55.

- Ama cübbene göre fazla ses çıktı, der. Kemine de ev ahalisine hitaben
- Ha, içinde kendim de vardım, der.²⁷

Nasrettin Hoca ile Kemine'nin fıkraları arasında benzerlik taşıyan bir diğer fıkra da cimriliği hicveden meşhur "tazı" fıkrasıdır. Bu fıkra Nasrettin Hoca adına kayıtlı çalışmalarda "Tazı" adıyla, Kemine de ise aynı fıkra "Çabucak Tazı Olur" şeklinde yer almaktadır. Bahsettiğimiz bu fıkranın iki metni de şöyledir:

TAZI

Cimriliğiyle etrafa nam salmış bir subaşı, Hoca'dan bir istekte bulunur.

- Hocam, bana tavşan kulaklı, geyik bacaklı, karınca belli zayıf bir tazı bul.

Bir müddet sonra, Hoca sokak köpeklerinden birinin boynuna bir ip takar ve Şubaşı'ya getirir. Subaşı

- Merak buyurmayınız efendim, sizin yanınızda bu köpek bir aya kalmaz tazıya döner.²⁸

ÇABUCAK TAZI OLUR

Kemine uzun zaman Erali İşan'ın evinde oturduktan sonra, arkadaşlar. Kemine'nin yanına gelirler ve ona

- Kemine ağabey, işin bittiyse gidelim mi, diye sorarlar. Kemine, pirinin yanına gelecek

- Pirim, bize izin verirseniz vatanımıza döneceğiz, der. Pir

- Gidecekseniz gidin, peki bir daha buralara gelecek misiniz?

Kemine:

- Tamam, der ve arkadaşlarıyla yola koyulur. Uzun bir zaman sonra, Kemine kocaman, iri yapılı bir köpek alır ve Erali Pir'in yanına gelir. Köpeği de pirinin evinin kapsının önüne bağlar, içeri girip selam verir. Biraz sonra Erali Pir gelir ve Kemine'ye:

- Yahu Molla Kemine, tazı getirdin mi, der. Kemine:

- Evet, pirim getirdim ve onu kapıya bağladım, der. Pir, kapıya çıkıp köpeği görünce çok şaşırır ve

- Ben sana incecik av tazısı getir, dedim. Bu kocaman ve iri bir köpek, der. Kemine hiç istifini bozmadan

- Yahu pirim, sizin kapınızda bu iri köpek, tez zamanda incecik bir tazıya dönüşür, der.²⁹

²⁷ A. Meredov, *age*, s.230-231.

²⁸ Fatma Zehra Arslan, *Nasrettin Hoca*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s.11.

Bu fıkranın Uygur varyantı ise şu şekildedir:

BİR HAFTADA TAZI OLUR

Şehrin pinti zengini Nasrettin Hoca'ya bana bir tazı satın al, getir demiş. Nasrettin Hoca kocaman bir köpek satın alıp getirmiş.

Zengin kızıp:

- Ben size tazı getirin dedim ya! demiş.

Nasrettin Hoca:

- Kızmayın efendim, bu köpek sizin evde bir haftada tazıya döner, demiş.³⁰

Nasrettin Hoca ve Kemine'nin Türkmen edebiyatındaki yeriyle ilgili olarak, ünlü akademisyen V. A. Gordlevskiy, Türkmenlerin Nasrettin Hoca'ya ve Kemine'ye dair bakış açısını şu cümlelerle ifade etmektedir: "Türkmenistan'da Hoca Nasrettin'in yeri önemsenmemiş, onun yeri nesilden nesile korunarak gelen Kemine karakteri ile doldurulmuştur."³¹

Gordlevskiy'in bu tespitinin tamamıyla doğru olmadığı kanaatindeyiz. Kemine'nin yazdığı ya da onun adına kayıtlı bulunan yüze yakın şorta sözde, Nasrettin Hoca tipine bağlı fıkralar, okuyucuya Kemine tipine bağlanarak aktarılmıştır.³² Ancak burada kastettiğimiz şey, Kemine'nin Nasrettin Hoca'nın yerini almış olması değildir. Türkmen folklorunda Kemine'nin de, Nasrettin Hoca'nın da yerleri ayrıdır. Başka bir ifadeyle bu iki fıkraya da, Türkmen halk kültürünün meşhurları arasındadır.

Türkmen folklorunun iki önemli mizah ustası olan Nasrettin Hoca ve Kemine, fıkralarıyla, halkın sıkıntılarına, yaşadıkları dönemdeki sosyal ve siyasi hayata mizah penceresinden bakarak bunalan halkı aydınlatma ya da rahatlatma çabası içinde olmuşlardır.

IV. Mizah Teorileri ve Kemine'nin Şorta Sözlere

Bilindiği gibi mizah, espri ve gülme gibi olumsuz duygulara karşı savunma ve yarıştırmacı etki sağlayan bir rahatlatma aracıdır.³³ Mizah ile ilgili çok değişik kuramlar ileri sürülmüştür. Bütün kuramlar mizah ve gülme tepkisinin bir yönünü açıklamakta ancak hepsine tam açıklama getirememektedir.³⁴

Akademik çevrelerde kabul gören belli başlı üç kuram mevcuttur. Bilinen en eski ve en yaygın gülme kuramı, "üstünlük" kuramıdır. Bu kuram, gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğu gerçeğinden hareket eder. Bu kura-

²⁹ A. Meredov, *age*, s.170-171.

³⁰ Soner Yalçın – Erkin Emet, **Nasrettin Hoca**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.134.

³¹ *Age*, s.155.

³² Saim Sakaoğlu, **Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1992, s.16.

³³ Çağatay Güler – Bilge Ufuk Güler, **Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi**, Yazıt Yayıncılık, Ankara 2000, s.167-175.

³⁴ *Age*, s.237.

mın temel hareket noktaları üstünlük ve birden bireliktir. Üstünlük kuramında bireyin normal davranış kodunun dışına çıkması söz konusudur. Söz gelimi her iki ayağına farklı çoraplar giyen birine, kadın kılığına girmiş erkeğe güleriz. Çünkü sosyal kodlardan bir sapma söz konusudur. Ama bu davranışlar sosyal kodlar haline girecek olursa, gülünecek bir şey olmaktan da çıkar.³⁵

Baudelaire, hepimizin düşen insana güldüğümüzü gülmenin kendi üstünlüğü görmesine bağlı olduğunu belirtir. İnsan gülerken hem insanoğlunun mutlak karşısındaki küçüklüğüne hem de başka canlılar karşısındaki üstünlüğüne gülmektedir. Baudelaire gülücün insanın başka insanlar karşısındaki üstünlüğü, salt gülünç olanın ise insanın doğa karşısındaki üstünlüğü ile ilgili olduğunu söyler.³⁶ Akademisyenler arasında en çok taraflar bulan ve en uzun süre kabul gören üstünlük teorisi, Platon'dan beri münakaşa edilmektedir. Platon'a göre gülme, zayıf ve zararsız olmak şartıyla, bir kişinin diğerleri üzerinde üstünlük kurma isteğinin ifadesidir.³⁷

Mizah teorilerinden ikincisi, "uyumsuzluk" teorisidir. Uyuşmazlık ya da karşıtlık şeklinde de ifade edilen bu kuramda, öykünün mantıklı gidişindeki ani sapmanın yarattığı uyumsuzluk gülmeye yol açar. Bir atletizm müsabakasında atletlerden birinin pistte koşarken geriye dönüp ters yönde koşması, uyumsuzluk teorisini izah etme açısından iyi bir örnektir. Bu teoriyi ilk ileri süren Aristo, teorisini mizahın "hayal kırıklığı" kuramı olarak adlandırılmıştır.³⁸

Uyumsuzluk teorisi, gülmenin duygusal yönünden çok, düşünce ve mantık yönüne ağırlık vermektedir. Üstünlük teorisinde ise ilgimiz daha çok duygu yönüne kaymakta, eğlence, zafer kazanma duygusu ve galibiyetten dolayı insanın kendi kendini kutlaması söz konusu olmaktadır. Hâlbuki uyumsuzluk teorisi umulmadık, mantıksız ve uyumsuz olan bir şeye karşı zihnin tepkisi, gülmenin sebebi olarak kabul edilmektedir.³⁹

Üçüncü ve son mizah teorisi, "rahatlama" ya da "rahatlama – kurtulma" adını taşımaktadır. Bu kurama göre, mizahın işlevi, gerilim ve sıkıntıdan kurtulmayı veya aşırı gerilimin boşalmasını sağlamaktır. Mizah, sık sık geleneksel sosyal gereksinimleri sorguladığından, söz konusu gereksinimleri yerine getirme sıkıntısıyla ilgili bir rahatlama sağlar. Rahatlama geçici olabilir. Toplumun baskılamaya zorladığı birtakım tabu konuları açığa çıkarır. Yine ağır gergin kişilerde, söz konusu gerilimin ortadan kalkması ile bir gülme patlaması ortaya çıkabilir. Bu durumda mizahtaki ana öge ne üstünlük duygusu ne de uygunsuzluğun farkına varmaktır. Gerilimi ortadan kaldıran rahatlama duygusudur.⁴⁰

Rahatlama kuramı, film yapımcılarının bolca yararlandıkları bir araçtır. Aksiyon ve gerilim filmlerinde gerilim yükselir ve yönetmen, tam zamanında araya ayarlanmış olarak

³⁵ **Age**, s.241-242.

³⁶ **Age**, s.242.

³⁷ Fikret Türkmen, **Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi, (Burhaniye Tercümesi)**, s.23.

³⁸ Çağatay Güler – Ufuk Güler, **age**, s.243.

³⁹ Fikret Türkmen, **agm**, s.28.

⁴⁰ Çağatay Güler – Ufuk Güler, **age**, s.246.

komik bir öge sokar. Mümkün olduğu kadar gerilimi tırmandırır ve birden yan bağlantıyla onu yavaşça gevşetir; böylece gerilimden geçici olarak kurtulan kişide yeniden **filmi sürdüreceği** bir boşalma sağlar. Gerçek durumlar ve öyküler de bizde bir gerilim yaratırlar, sonuçta gerilim ve uyumsuzlıktan kurtulmanızı sağlayacak rahatlama için güleriz.⁴¹

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız mizah teorilerinin hiç biri tek başına Kemine'nin fıkralarını açıklamaya yetmemektedir. Biz, çalışmamızın bu bölümünde Kemine'nin yüze yakın şorta sözünden bazılarını mizah teorilerine göre incelemeye çalışacağız. Bu incelemeyi yaparken de öncelikle fıkranın metnini verecek, daha sonra da bahsedilen fıkrayı mizah teorilerine göre değerlendireceğiz.

YILIN NE?

Bir defasında, bir toplulukta Kemine pirine:

- Pirim, sizin yılınız ne, diye sorar, Pir de:
- Molla Kemine, benim yılım faredir. Der, Kemine de pire cevaben:
- Ha tamam, buğdayı çok fazla sevmenizden de tahmin ettim, bunu, der.⁴²

Kemine'nin bu fıkrası mizah teorilerinden üstünlük ve uyumsuzluk teorilerinin özelliklerini taşımaktadır. Burada Kemine zekâsını kullanarak piri karşısında zafer kazanmış, onu mağlup etmiş ve ona karşı üstünlük sağlamıştır. Üstünlüğün yanında fıkrada uyumsuzluk da belirgin bir şekilde görülmektedir.

Kemine, bir yılın adı olan fareyi buğdayla ilişki kurarak pirini eleştirmek için bir materyal olarak kullanmıştır. Fıkrada fare bir yıl adı olmaktan çıkmış, aç gözlülüğün sembollerinden biri haline gelmiştir. Kendisine yılının ne olduğunu sorulan pir, Kemine'nin beklenmedik cevabı karşısında şaşkınlığa uğramıştır. Bu nedenle de, kanaatimizce, fıkrada uyumsuzluk kuramı daha ağır basmaktadır.

KİM KÖTÜ NİYETLİ?

Erali İşan'la Kemine yola koyulurlar. Yolda düğün yerine giden iki bahşıya rastlarlar. Erali İşan'ı gören bahşılar hemen dutarlarını* saklayıp beklerler. Pir onlarla selamlaşır ve

- Az önce sakladığınız şeyler ne, diye sorar. Bahşılar hiçbir şey deseler de pir ne olduğunu öğrenmek için ısrar eder. Bahşılar mecburen pire hitaben
- Yandaki köyde düğün vardı, oraya saz çalmaya gitmiştik, derler. Diye çıkışır.

Bahşılar

- Evet pirimiz; size saygıdan göstermemeye çalıştık derler. Pir

⁴¹ Age, s.250.

⁴² A. Meredov, age, s.174.

* İki telli saz, Türkmenlerin milli çalgısı.

- Ey kafirler, şeytanın talebeleri! Eliniz dutarlı her yerde işsiz güçsüz dolaşıyorsunuz, diye bahşıları azarlamaya başlar. Bahşılar utanırlar, Kemine ise kızar ve

- Pirim, bunlar düğünden gelmişler, yine düğüne giderler. Bunların istedikleri neşe ve mutluluk. Bunların niyeti bizimkinden iyi. İkimiz de matemden geldik, yine mateme gidiyoruz. Asıl kötü niyetli olan ikimiziz, der ve “Böyle” şiirini okur:

*Davzahı diyer sen dutar çalanı,
Behşeti eyler sen hüşür alanı
Bular – toya, sen gözler sen öleni,
Pirlerin dünyede bolası beyle.*⁴³

*Cehennemlik dersin, dutar çalanı
Cennetlik dersin, rüşvet alanı
Bunlar toya, sen beklersin öleni
Pirlerin varlık sebebi böyle*

Kemine'nin bu sözleri üzerine pir, hiçbir şey demeden yola devam eder.⁴⁴

Kemine'nin bu fıkrası baştan sona karşıtlık ya da uyumsuzluk teorisi üzerine bina edilmiştir. Kemine burada yaşanan durum karşısında beklenmedik bir izah yaparak okuyucuyu ve piri şaşırtmıştır. Bu fıkrada dutar çalanlarla Kemine ve piri arasında cennetle cehennem kavramlarında düğün ve ölüm kelimelerinde bariz bir karşıtlık söz konusudur.

AKLI SİZDE KULAĞI BENDE

Kemine'nin kulağında bir yara çıkar ve büyür. Bunu gören Pir:

- Molla Kemine, eşeğin kulağını mı aldın, diye sorar. Kemine de
- Evet pirim eşeğin akli size, kulağı bana kaldı, diye cevap verir.⁴⁵

Kemine'nin bu fıkrası da “Yılın Ne?” fıkrasında odluğu gibi iki mizah teorisinin iç içe girdiği bir özellik gösterir. Pirinin kendisinin kulağıyla alay etmesine içerleyen Kemine, okuyucuyu beklenmedik bir açıklama yaparak şaşırtır ve uyumsuzluk meydana getirir. Diğer yandan da, pirini akıl bakımından eleştirir ve kendini daha zeki ve akıllı bir kişi olarak pirinden üstün görür. Böylelikle piri karşısında bir zafer kazanıp üstünlük sağlar. Dolayısıyla, burada ikinci planda da olsa “üstünlük teorisi”nden söz edilebilir.

NEYE SEVİNECEKSİNİZ?

Bir gün Kemine'nin köyüne bir molla taşınır. Köy halkı bu duruma çok sevinir. Kemine, bu durum karşısında köy ahalisine :

- Yahu, molla geldi diye sevinmeyin, der. Neden diye sorarlar, Kemine de

⁴³ A Meredov, *age*, s.178.

⁴⁴ *Age*, s.177-178.

⁴⁵ *Age*, s.188.

- Zaten önceden de zekat, sadaka diye bizi kandıran birini barındırıyorsunuz, şimdi iki oldular, bunun neyine sevineceksiniz, der.⁴⁶

Kemine bu şorta sözünde, insanlar üzerinde belli bir beklenti yaratmış, daha sonra fıkrayı beklenmedik başka bir sonuçla ilişkilendirerek okuyucuyu güldürmüştür. Onun bu yaklaşımı uyumsuzluk ya da karşıtlık teorisiyle tamamıyla örtüşmektedir. Kemine'nin fıkrada anlattığı durum sevinmeyi değil, üzülmeyi gerektirmektedir. Çünkü köy halkının vereceği zekat ve sadaka ikiye katlanmıştır.

BENİ ÇOK SEVİYOR

Bir gün Kemine'nin dişi ağrımış, yanağını bağlamış. Bunu gören Erali İşan

- Size ne oldu Molla Kemine, diye sormuş.
- Dün akşamdan beri dişim ağrıyor, deyince İşan
- Allahu Teâlâ hastalığı sevdiği kullarına verir, demiş. Kemine de İşan'a cevaben :
- Mal mülk verme sırası geldiğinde sizi seviyor da sıra ağrıya geldiğinde beni seviyor, demiş.⁴⁷

Kemine'nin bu fıkrasında da karşıtlık ya da uyumsuzluk söz konusudur. Mal, mülk ile sevilen kul olma arasındaki ilişki, hastalıkla sevilen kul olma arasında da kurulmuş ve bir karşıtlık oluşturulmuştur. Kemine, burada Erali İşan'ın mal, para ve maddiyata olan düşkünlüğüne de eleştiride bulunmuştur.

KİM GÜZEL DÜŞ GÖRÜRSE

Kemine ile Erali İşan, uzun sürecek bir yolculuğa çıkmışlar. Yolda çok acıkmışlar. Biraz yürüdükten sonra yol kenarında bir ekmek ve pişmiş tavuk bulmuşlar. İşan tümünü yemek amacıyla Kemine'ye

- Şimdi uyuyalım, kim güzel düş görürse, bunları o yer, demiş. Kemine de Erali İşan'ın bu teklifini kabul etmiş. Erali İşan, dua etmiş ve uyumuş. Kemine gece kalkmış ve ekmekle tavuğu yemiştir, sonra yine uyumuş. Erali İşan, sabah uyanmış. Kemine'yi de uyandırmış ve rüyasını anlatmaya başlamış

- Bir yolda giderken karşıma bir merdiven çıktı. Ben hemen merdivene tırmanmaya başladım, o da beni cennete götürdü. Orada güzel bir sofraya vardı, sofrada her türlü yiyecekler ve içecekler bulunuyordu. Ben de sofraya oturdum ve yemeğe başladım. Ne güzel rüya değil mi - demiş Kemine

- Evet, çok güzel rüya, deyince Erali İşan hemen ekmekle tavuğa uzanmış, ama onları ortada göremeyince Kemine'nin onları yediğini anlamış. Bu duruma çok kızan Erali İşan, Kemine'yi kadiya götürmüştü. Kadı, Erali İşan'ı dinledikten sonra

⁴⁶ A. Meredov, **agm**, s.199.

⁴⁷ A. Meredov, **age**, s.201.

- Kemine, bu işe ne diyorsun, diye sormuş. Kemine
 - Evet, kadı efendi, her şey doğru, rüya gördüğü de doğrudur, ama o benim rüyamı sormadı ki, demiş. Kadı
 - Haydi, sen rüyayı anlat bakalım, demiş. Kemine rüyasını anlatmaya başlamış:
 - Ben rüyamda Erali İşan'ın o tarafa gittiğini gördüm, onu takip ettim. O, merdivene tırmandı, peşinden ben de tırmandım, yukarıda Erali İşan'ın diğer ulemayla cennet sofrasında yemek yediğini gördüm, ama bu fakara kıyafetim ile onların arasına girmeye ve onlarla yemek yemeye utandım, geri döndüm ve ekmelekle ile tavuğu yedim, demiş.
- Kadı, Kemine'nin izâhını makûl bulmuş ve takdir hakkını Kemine'den yana kullanmış.⁴⁸

Halk kültürü unsurlarından rüya motifinin kullanıldığı bu fıkrada, üstünlük belirgin bir şekilde dikkatimizi çekmektedir. Kendisini akıllı sanan Erali İşan, sözüm ona Kemine'yi kandırarak, yiyecekleri afiyetle yiyecektir. Pir, yiyecekleri yemeyi plânlarken Kemine pratik zekâsıyla Erali İşan'ı dize getirmiş, kadıyı da ikna etmek suretiyle üstünlük sağlamıştır.

KULAĞI TABAK GİBİ

Kemine ve dostları Kemine'nin evinde yemek yemek için toplanmışlar. Bu arada içlerinden birisi:

- Pirimizi de çağırırsak iyi olurdu, demiş. Kemine:
- Ula, Erali İşan'ın ismini anmayın; duyar, gelir der demez. Erali İşan kapıda belirmiş. Kemine, Erali İşan'ı buyur ettikten sonra orada bulunanlara
- Demedim mi ben, Erali İşan'ımızın kulağı tabak gibidir, demiş.⁴⁹

Kemine'nin bu fıkrasında da üstünlük teorisinin izlerini görmek mümkündür. Özellikle Kemine tahmin ettiği şeyin gerçekleşmiş olmasından dolayı dostlarına karşı üstünlük sağlamıştır.

SİZ NEREYE?

Erali Pir, daima ata binermiş. Bir gün, bir yere gitmek için aceleyle atına binmeye çalışırken Kemine de eşeğinin yularından tutarak geliyormuş. Erali

- Evet, Kemine biraderinle nereden geliyorsunuz, diye sormuş. Kemine kendisine söylenen bu söz karşısında
- Dolaşıyoruz pirim, ama siz iki elti nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.⁵⁰

⁴⁸ A. Meredov, *age*, s.204–206.

⁴⁹ A. Meredov, *age*, s.211.

⁵⁰ A. Meredov, *age*, s.212.

Kemine'nin bu fıkrasında, hem üstünlük hem de uyumsuzluktan bahsetmek mümkündür. Kemine, kendisini eşek durumuna düşüren pirine gayet sakin bir üslûpla cevap vermiş. Pirini kadınlaştırmıştır. Bu, Kemine'nin yaşadığı dönem ve erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü bir toplum yapısı dikkate alındığında, şairin altta kalmamayı başardığı daha iyi anlaşılır. Ayrıca fıkrada Kemine'nin yaptığı benzetme beklenmeyen bir davranış olduğundan, uyumsuzluktan bahsetmek de mümkündür.

KEMİNE'NİN SON EŞİ

Kemine, orta yaşlarına geldiğinde eşi vefat eder ve dul kalır. Sonra Kemine, evleneceği kadının yüzünü dahi görmeden görücü usulü bir daha evlenir. Gece yatarlarken eşi Kemine'ye sorar

- Ben, yarın kimlere görüneyim, kimlere görünmeyeyim?

- Sabah olsun söylerim, der. Kemine sabah kalkıp eşinin yüzüne bakar. Kadın yaşlı ve son derecede çirkindir. Kemine bu durum karşısında eşine

- Bana görünme de kime görünürsen görün, der.⁵¹

Kemine adına kayıtlı bu fıkra, Nasrettin Hoca'nın bir fıkrasıyla benzerlik gösterir. Fıkra, karşıtlık kuramının özelliklerini taşımaktadır. "Burada beklenen cevap, geleneğin kalıplarına ve toplumun düzenine uygun olarak kimlerin mahrem, kimlerin namahrem olduğunun söylenmesi iken, Kemine beklenmeyen ve şaşırtıcı bir cevap vererek gülmeyi sağlamaktadır." Kemine'nin karısının çirkin ve yaşlı olması sonucu, Kemine beklenmedik bir tavır sergileyerek kadınla evlendiğine pişman olmuş ve kadından uzak durmayı tercih etmiştir. Burada fıkranın arka planında görücü usulü evlenmeye de ince bir eleştiride bulunulmuştur.

NE KÖTÜLÜK GÖRMÜŞ Kİ?

Hayatının tamamını fakirlikle geçiren Kemine'ye bir gün oğlu

- Baba, sen her şeyi biliyorsun, şu fakirlik bizi ne zaman terk edecek, diye sorar. Kemine de oğluna

- Fakirlik bizi neden terk etsin, bizden ne kötülük görmüş ki, diye cevap verir.⁵²

Bu fıkrada da uyumsuzluk ön plandadır. Fakirlikten kurtulmak isteyen oğlunun sorusuna beklenmedik bir cevap veren Kemine hem oğlunu hem de okuyucuyu şaşırtır.

KENDİM DE KAYBOLACAKTIM

Molla Kemine, bir yere yürüyerek gidiyormuş, Yolda gençlere rastlamış. Gençler

- Yahu Molla Kemine, siz sürekli eşekle seyahat ederdiniz, bugün eşeğinize ne oldu, yoksa eşeğiniz mi kayboldu, diye sorarlar. Kemine

⁵¹ A. Meredov, *age*, s.213-214.

⁵² A. Meredov, *age*, s.218-219.

- Yahu gençler sormayın, buna da yüz bin kere şükrediyorum. Eğer o eşeğin üstünde ben olsaydım, ben de kaybolacaktım, der.⁵³

Kemine'nin bu fıkrasını rahatlama ve karşıtlık teorisiyle izah etmek mümkündür. Fıkra kendi halimizi önceki halimizden daha iyi olarak görme ve buna bağlı olarak bir rahatlama yanında, beklenmeyen bir cevap verme de söz konusudur.

YAĞMUR YAĞDIĞI GECE

Medresede okuyan birkaç molla bir gün geziye giderler. Kemine de onların peşine düşer. Onlar Kemine'ye

- Kemine, bu yırtık elbiselerle nereye gidiyorsun, diye sorarlar. Kemine

- Dağ başı dumansız olmaz, er başı hayalsiz olmaz, demişler. Benim de işim var diyerek mollaların peşlerinden ayrılmamış. Onlar gece vakti zengin bir ailenin evine misafir olmuşlar. Kemine'nin eşeği hırçın olduğu için onu misafir etmemişler. O da fakir bir ailenin evine giderek

- Beni misafir eder misiniz, diye sormuş. Fakir

- Yiyecek bir şeyimiz yok, ama yatacak yerimiz var, demiş. Kemine, fakir olan bu ailenin evine misafir olmuş. Kemine eve girdiği sırada evin mutfağında bir kazanın kaynadığını görmüş. Uzun zaman geçmesine rağmen kaynayan şey pişmemiş. Çocuklar uyumuş. Sonunda Kemine ev sahibine kazanda ne kaynattıklarını sorar. Ev sahibi

- Misafir, yarama dokunuyorsun, evde çocuklar uyuyana kadar kazanda taş kaynatıyoruz, çocukları az çok yatıştırmak için, demiş. Kemine fakire ve özellikle de fakirin çocuklarına acımış. Herkes yattıktan sonra misafir olarak kabul edilmediği zenginin evine giderek bir koyununu çalmış, çaldığı koyunu bir güzel kesip fakir aileyle beraber yemiş. Gece, herkes yattıktan sonra Kemine kalkar ve uyuyan çocukların bulunduğu odaya girer ve onların üzerlerine azıcık su dökmüş. Çocuklar da yağmur yağıyor sanıp tekrar yatmışlar. Ertesi gün zengin, kayıp koyununu aramaktadır ve Kemine'den şüphelenmiş. Kemine'nin misafir olduğu evin çocukları yolda oynarken zengin onlara yaklaşmış sormuş.

- Et yediniz mi?

Çocuklar da evet, demişler. Zengin eti ne zaman yediklerini sormuş. Çocuklar da:

- Yağmur yağdığı gece yedik, demişler. Zengin büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve kendi kendine bunlar geçen ilkbaharda yedikleri eti hatırlıyorlar, deyip evine dönmüş.⁵⁴

Kemine'nin bu fıkrasında üstünlük teorisi ile rahatlama teorisinin özellikleri iç içe girmiştir. "Rahatlama sıkıntidan, stresten kurtulmaya ağırlık verilir. Bir fıkrada bahsedilen bir tehlikenin ortadan kalkması ile duyulan rahatlama veya önceki durumumuzdan daha iyi bir halde bulunma isteği gülmenin sebebini oluşturur."⁵⁵ Bu fıkrada Kemine başlangıçta zor

⁵³ A. Meredov, *age*, s.231-232.

⁵⁴ A. Meredov, *age*, s.238-240.

⁵⁵ Fikret Türkmen, *Nasrettin Hoca Fıkralarının Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, s.31.

durumda kalır. Zengin ev sahibi Kemine'yi evinde misafir etmek istemez. O da fakir ev sahibinin evinde kalır. Ancak Kemine zengin ev sahibine öfke duymaktadır. Fıkroda gelişen olaylar Kemine'yi intikam alma duygusuna götürür. İntikam hırsıyla hırsızlık yapan Kemine çaldığı koyunu ihtiyaç sahibi olan fakir ailenin çocuklarıyla paylaşır ve böylelikle vicdanını rahatlatır. Kemine kendi vicdanında yaşadığı rahatlama çocuklara da yaşatır. Çocukların üstüne gece vakti birkaç damla su döker, böylelikle çocuklar eti yağmurlu bir gecede yediklerine inanırlar. Zengin ev sahibinin sorduğu soru karşısında böylelikle tehlikeli bir durumdan sıyrılıp rahatlarlar. Zengin ev sahibi de Kemine'nin karşısında mağlup olur.

KEMİNE VE İRAN HANI

Kemine, İran'da da tanınan bir şahsiyettir. Bir gün Kemine İran Hanının yanına giderek

- Bana çiftçilik yapmam için yer verir misin, der. İran Hanı, ona verimli bir arazi verir. Kemine bu arazide soğan yetiştirir. Bir gün Kemine, İran Hanı'nın verdiği tarlada çalışırken Han gelir ve sohbete başlarlar. Han Kemine'ye

- Kemine Molla, soğan mı yetiştiriyorsun, diye sorar. Kemine
- Evet, soğan yetiştiriyorum, der. Han
- Soğan yetiştirerek imanını çürütmüşsün, der.**

Kemine de Han'a cevaben

- Han'ım, çürük mürük ben de iman bulunur, ama sende o da yok, diye cevap verir.⁵⁶

Kemine burada kendisini küçük görmeye çalışan İran Hanı'na beklenmedik bir cevap vererek, İran Hanı'nı şaşırtır. Bu bakımdan, burada hem uyumsuzluk hem de üstünlük teorisinden bahsetmek mümkündür. Çürük imana sahip olmak, imansız olmaktan daha iyidir. Dolayısıyla, Kemine, iman sahibi olma noktasında, İran Hanı'ndan daha üstün durumda bulunmaktadır.

KARIN ÖLDÜĞÜNDE HESAPLAŞIRIN

Kemine eşi vefat ettiğinde bir zenginden biraz buğday alır. Cenazenin yedi gün aşı yemeği verilmeden, kendisine buğday veren zengin, Kemine'ye

- Molla Kemine, aldığın buğday borcunu geri ver, der. Buna çok kızan Kemine
- Sabret komşum, yakında sizin de eşiniz öldüğünde borcumu öderim, o zaman hesaplaşırız, der⁵⁷.

Kemine'nin mizah teorilerine göre incelediğimiz son fıkrasında rahatlama ve uyumsuzluk iç içe girmiş durumdadır. Sıkıntılı durumda bulunan Kemine, bu durumdan kurtul-

** Eskiden soğan yetiştirmek uğursuzluk sayılırmış.

⁵⁶ A. Meredov, *age*, s.249-250.

⁵⁷ A. Meredov, *age*, s.270.

mayı akli sayesinde başarır ve rahatlama duygusu açığa çıkar. Ayrıca borcunu ödemek için bulduğu çözümden son derece şaşırı ve şaşırı olduğundan bir uyumsuzluk da söz konusudur. Kemine, bu fıkrada hem borcunu ödeme planının verdiği rahatlama içindedir, hem de beklenmedik cevabıyla dinleyiciyi şaşırtmaktadır.

Sonuç olarak, Kemine'ye ait olan ya da Kemine adına kayıtlı bulunan fıkraların, ağırlıklı olarak "uyumsuzluk teorisi" ile açıklanabileceği kanaatindeyiz. "Rahatlama teorisi"yle açıklanabilecek fıkralar daha az; "üstünlük teorisi" ile açıklanabilecek fıkralar ise, yok denecek kadardır. Ortak dünya görüşünün, ortak mizah anlayışının ürünü olan bu durum, Türk mizah anlayışına uygundur. Nasreddin Hoca fıkralarından bazılarının Kemine adına da kayıtlı olmasında, muhtemelen bu uygunluğun payı büyüktür. Bu özellikleriyle, Kemine'nin Türk dünyası mizah tipleri arasında Türkmenleri temsil edecek kudrette -veya nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AZMUN Yusuf, **Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında**, Ankara 1966.
- DURDUYEW Kakacan, **19. Asır Türkmen Edebiyatı**, Aşgabat 2001
- FELEK Burhan, **Nasrettin Hoca**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- GELDİYEV Gurbandurdı, **Türkmen Şahırana Halk Dörediciliği**, *Türkmen Devlet Neşriyatı Gullığı*, Aşgabat 2003.
- GULBERİYEV M.- ÇERKEZOV B., **Yomaklar**, Maarif Yayınları, Aşgabat 1980.
- GÜLER Çağatay- GÜLER Bilge Ufuk, **Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi**, Yazıt Yayıncılık, Ankara 2000.
- İDEM Boray, **Türkmen Şairi Kemine ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.
- KEKİLOV A.- KÖSEYEV M., **Yomaklar ve Değişmeler**, Aşgabat 1964.
- MEREDOV A., **Kemine'nin Doğulan Gününün 200 Yıllık Yubileyine Bağışlayanlar, Memmetveli Kemine Eserler Yığındısı**, Aşgabat 1973.
- NASIRLI Yakup, **Şorta Sözler**, Aşgabat 1937.
- ÖZKAN İsa, **Ependi Şorta Sözleri ve Yomaklar, Nasreddin Hoca Fıkraları**, TİKA Yayınları, Ankara 1999.
- , Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comak/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi, **Türk Dili**, s.556.
- RAHMANKULOV Feyzullah, **"Türkmenistan'da Epend Latipeleri"**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Çalışması, İzmir 1998.
- SAKAOĞLU Saim, **Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1992.

TÜRKMEN Fikret-GELDİEV Gurbandurđı, **Türkmen Şiiri Antolojisi**, Türksoy Yayınları, Ankara 1995.

TÜRKMEN Fikret, “Türkmenistan’da Mizah Tipleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/ Journal Of Turkish World Studies**, C:9, S:2, İzmir 2009.

TÜRKMEN Fikret, **Nasreddin Hoca Fıkralarının Şerhi, (Burhaniye Tercümesi)**, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.

Türkmen Sovyet Ansiklopedisi, C.1, Aşgabat 1974.

Türkmen Sovyet Ansiklopediyası, C.3, Aşgabat 1981.

YALÇIN Soner, EMET Erkin, **Nasrettin Hoca**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.